

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра міжнародного, цивільного та комерційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

ПІДСТАВИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ

Студента 2 курсу, 7 групи,
спеціальності 081 «Право»,
спеціалізації
«Цивільне право і процес»

_____ Басовського Антона Сергійовича

Науковий керівник
к.ю.н.

_____ Софіюк Тарас Олександрович

Гарант освітньої програми
д.ю.н.

_____ Примак Володимир Дмитрович

Київ-2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБНИХ	
ВІДНОСИН В УКРАЇНІ	
1.1. Поняття шлюбу та підстави його припинення.....	7
1.2. Правові наслідки припинення шлюбу	11
РОЗДІЛ 2	
ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НАСЛІДКІВ ПРИПИНЕННЯ	
ШЛЮБУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	
2.1. Практика та наслідки припинення шлюбу у судовому порядку: порядок розгляду справ.....	21
2.2. Правові наслідки припинення шлюбу в залежності від причин його розірвання	27
2.3. Практика та наслідки припинення шлюбу з іноземцями.....	36
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛА.....	48

ВСТУП

Актуальність теми. Будь-яка дія, вчинена згідно чинного законодавства, має свої правові наслідки. Не виключенням є й сімейні шлюбні відносини – правові наслідки виникають як при укладенні шлюбу, так і при його припиненні. При цьому існує ряд обставин, які впливають на той чи інший наслідок в залежності від того, хто ініціював припинення, чи є додаткові обставини (неповнолітні діти, непрацездатні члени родини тощо), чи є майнові суперечки чи інші нюанси, які можуть мати вплив на кінцеве рішення. Тому актуальним є дослідження всіх можливих правових наслідків припинення шлюбу з врахуванням передумов, які мають вплив на ці наслідки. Для цього потрібно провести дослідження правової та доктринальної бази з даного питання, а також розглянути судову практику з припинення шлюбу, дослідивши заявлені в позові вимоги та ступінь їх задоволення.

До питань припинення шлюбу, відмінностей його від визнання шлюбу недійсним, правових наслідків припинення в залежності від громадянства одного чи обох членів подружжя, наявності інших обставин, які впливають на майнові та немайнові права кожного з членів подружжя після припинення, звертались багато сучасних правознавців в галузі цивільного та сімейного права. спеціальні дослідження цього питання. Більшість науковців розглядають питання припинення шлюбу у позовному провадженні або припинення шлюбу через розірвання загалом (С. Б. Булеца[49], А. О. Дутко[31], Л. В. Липець[45], О. В. Розгон[57,58], З. В. Ромовська[59], О. І. Сафончик[60,61,62,63] та інші). У дисертаційних дослідженнях українських правознавців розглянуто окремі питання щодо припинення шлюбу, як-от «Правове регулювання припинення шлюбу за законодавством України» (О.

І. Сафончик), «Укладення та розірвання шлюбу за законодавством України» (О. Ю. Бикова), «Правове регулювання розлучення за сімейним законодавством України» (К. М. Глиняна). Питання розірвання шлюбу розглядають у працях В. А. Ватраса[24,25], А. О. Дутко[31], О. І. Сафончик[60,61,62,63] та інших дослідників.

Проте в більшості з цих робіт досліджено саме процедуру припинення шлюбу, а не її правові наслідки, тому існує потреба детального дослідження припинення шлюбу саме в контексті наслідків, які тягне за собою це припинення.

Мета роботи полягає у дослідженні теоретичних та практичних особливостей припинення шлюбу та правових наслідків, які виникають в залежності від обставин припинення.

Завдання дослідження визначаються поставленою метою, зокрема були поставлені наступні завдання дослідження:

- дослідження поняття шлюбу та підстав його припинення згідно цивільного та сімейного законодавства України;
- виокремити правові наслідки припинення шлюбу в залежності від обставин припинення;
- проаналізувати практику та наслідки припинення шлюбу у судовому порядку, зокрема процесуальний порядок розгляду справ у цивільному судочинстві;
- дослідити правові наслідки припинення шлюбу в залежності від причин, що зумовлюють таке припинення;
- розглянути особливості судової практики та наслідки припинення шлюбу з іноземцями.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у зв'язку з припиненням шлюбу.

Предметом дослідження є підстави та правові наслідки шлюбу.

Методи дослідження. В процесі дослідження використовувалися як загальнонаукові, так і спеціальні наукові методи. В основу дослідження покладений структурно-функціональний аналіз, у рамках якого діяльність по забезпеченню судочинства в сфері припинення шлюбу та визначення правових наслідків цього діяння розглянута як скоординована взаємодія елементів, що утворюють її складну структуру й обумовлюють виконання нею визначених функцій у межах суспільного цілого.

При дослідженні було використано метод системного аналізу, який дав можливість усвідомити структурно-функціональні характеристики шлюбних відносин та наслідків їх припинення. Використання системного підходу в дослідженні пояснюється ще й тим, що діяльність по дотриманню прав всіх членів подружжя при припиненні шлюбу слід розглядати як цілісну систему соціального порядку, а найважливішими напрямками системного підходу є саме структурний і функціональний аналіз.

Метод порівняльного аналізу дав можливість проаналізувати структуру та динаміку розвитку вирішення судових справ по припиненню шлюбу та визначенню правових наслідків даного правочину в Україні та порівняти правові наслідки припинення шлюбу за різних обставин – внаслідок спільної згоди подружжя, внаслідок бажання одного з подружжя, внаслідок смерті одного з подружжя, розірвання шлюбу з іноземцем тощо.

Наукова новизна полягає у комплексному дослідженні основних проблем, які виникають у процесі припинення шлюбу у судовому порядку.

Також у виявлянні недоліків та суперечностей у чинному законодавстві, яке регулює порядок припинення шлюбу в Україні. Деякі

питання, які розглядаються у даній випусковій кваліфікаційній роботі було викладено у науковій статті: Басовський А.С. «Правове регулювання припинення шлюбу у позовному порядку». Правове регулювання цивільних відносин: зб. наук. ст. студ. / відп. ред. Н. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 85-89.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що в роботі сформульовані висновки, пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення законодавства, яке регулює порядок розірвання шлюбу в Україні. Зібраний матеріал і узагальнення можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць, при підготовці лекційних занять та спецкурсів у вищих навчальних закладах.

Структура роботи.

Дана випускна кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів з підрозділами, висновків та пропозицій, а також списку використаних джерел.

Повний обсяг роботи становить 55 сторінок, із яких основна частина роботи займає 47 сторінок. Список використаних джерел складається з 70 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

1.1. Поняття шлюбу та підстави його припинення

На підставі ст. 21 Сімейного кодексу України (далі – СК України)[3], можна стверджувати, що шлюб – це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану (РАЦС) [14].

Проживання з однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя (за винятком майнових прав, що регламентує ст. 74 СК України як спільне проживання).

У юридичній літературі щодо визначення шлюбу висловлюються різні погляди. Так, ряд авторів схиляється до думки, що шлюб – це заснований на взаємній згоді та укладеній у встановленій формі союз жінки та чоловіка з метою співжиття [55, с. 65]. Поняття «співжиття» також є неоднозначним з правової точки зору, оскільки тлумачення його як спільного мешкання, ведення спільного господарства тощо не може стати підставою для визначення таких відносин шлюбу. Визначення поняття співжиття як співмешкання в розумінні статевих стосунків також не може бути правовою підставою вважати такі відносини шлюбними. Отже, для повного розуміння поняття шлюбу необхідно додатково визначити мету такого співжиття, оскільки вона може полягати, наприклад, в отриманні громадянства (що в правовій трактовці визначається як фіктивний шлюб і може стати підставою для визнання шлюбу недійсним тощо [40, с. 35-38]).

На думку інших фахівців, шлюб є укладений в установленому порядку із дотриманням вимог закону добровільний і рівноправний союз чоловіка та жінки, що має на меті створення сім'ї та породжує взаємні права та обов'язки, а також є безстроковим і припиняється або при розлученні, або з причин смерті одного з подружжя [23, с. 136], що відповідає існуючій нині трактовці шлюбу в СК України.

Досить широке визначення шлюбу пропонує сучасна українська цивілістка О. І. Сафончик: «шлюб є вільним, моногамним, рівноправним союзом чоловіка і жінки, укладений з дотриманням порядку і умов, передбачених законом, та який породжує між подружжям взаємні особисті і майнові права і обов'язки» [63, с.198].

Різні погляди на юридичну природу шлюбу існують не лише у вітчизняній теорії сімейного права [56, с. 87-93], а й у сімейному праві зарубіжних країн. Зокрема, виокремлюють три основні концептуальні погляди на шлюб із тих, що існують за кордоном:

- 1) шлюб - контракт (найбільш поширене поняття);
- 2) шлюб - статус;
- 3) шлюб - партнерство.

Характерно, що конституційне законодавство багатьох країн встановлює необхідність захисту прав подружжя як основи сім'ї.

Стаття 51 Конституції України [1] не тільки передбачає захист сім'ї державою, але також проголошує на конституційно-правовому рівні рівність жінок і чоловіків у шлюбі та в сім'ї та необхідність вільної згоди людей вступати в шлюб .

Отже, шлюб є юридичним фактом, який передбачає відносини сімейного права[59, с. 500], це добровільний та рівноправний союз вільних

жінок та чоловіків, укладений у встановленому законом порядку з метою створення сім'ї [24, с. 65].

Законодавче визначення поняття шлюбу формулює його основні ознаки:

1) шлюб - це сімейний союз. Шлюб створює сім'ю, а не навпаки[44, с. 64];

2) одружуватися в Україні дозволено лише жінці та чоловікові, тобто людям різної статі. У деяких європейських країнах (Бельгія, Нідерланди) шлюби можуть реєструватися між особами тієї самої статі. На даний момент приклад цих країн не був запозичений в Україні, але в майбутньому можуть бути внесені зміни щодо цього пункту [69, с. 73];

3) реєстрація шлюбу органом РАГС на умовах, визначених Законом. Без такої реєстрації шлюб не існує як юридична категорія. Так званий «цивільний шлюб» – це побутова вид шлюбу, який виражає лише одну ознаку шлюбу – сімейний союз жінки і чоловіка. Відсутність державної реєстрації не робить цей союз свідомством про сімейний стан, тобто шлюбом у юридичному сенсі [65, с. 520]. Жінка та чоловік у цих стосунках мають статус сім'ї, але не статус подружжя, хоча майнові наслідки такого співмешкання окремими статтями чинного законодавства прирівнюються до наслідків офіційного шлюбу;

4) мета шлюбу – створення сім'ї;

5) укладання шлюбу породжує права та обов'язки;

6) шлюб укладається на безстроковий термін.

Отже, правовий зміст поняття «шлюб» розкривається через ознаки шлюбу, якими є :

- союз жінки й чоловіка, який знаходиться під захистом держави;
- вільний, моногамний (одношлюбний) союз;

- рівноправний союз жінки й чоловіка [8, с. 561];
- союз, який потребує державної реєстрації в органах РАЦС [56, с.87-93].

Під припиненням шлюбу розуміють припинення у майбутньому правовідносин між подружжям, що виникли із зареєстрованого дійсного шлюбу, викликане певними юридичними фактами [41, 61].

Відповідно до ст. 104 СК України[3] підставами для припинення шлюбу є наступні:

- 1) шлюб припиняється внаслідок смерті одного з подружжя або оголошення його померлим;
- 2) шлюб припиняється внаслідок його розірвання;
- 3) якщо один із подружжя помер до набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу, вважається, що шлюб припинився внаслідок його смерті;
- 4) якщо у день набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу один із подружжя помер, вважається, що шлюб припинився внаслідок його розірвання.

Тобто припинення шлюбу має дві основні підстави – смерть одного з подружжя та розірвання шлюбу (у цивільному чи судовому порядку) [30, с. 40-42]. Правові наслідки цих двох підстав є різними в контексті правового регулювання спадкування та поділу спільно нажитого майна внаслідок розірвання шлюбу, але в цілому вони, окрім того, що означають настання звільнення від шлюбних прав та обов'язків, стосуються переважно майнових питань, тому доцільно розглянути детальніше можливі правові наслідки припинення шлюбу та спірні моменти, що виникають після припинення шлюбу[50, с. 149-152].

Аналіз підстав припинення шлюбу, які містяться у ст. 104 СК України, дає можливість зробити висновок, що цей перелік підстав (смерть, оголошення померлим, розірвання шлюбу) є вичерпним, і на даний момент не існує інших підстав, які могли б тягнути за собою припинення шлюбу самі по собі, але можуть виступати обґрунтуванням для припинення шлюбу у судовому порядку. Припинення шлюбу внаслідок його розірвання в Україні відбувається двома шляхами: в адміністративному порядку в органах державної реєстрації актів цивільного стану [9] та в суді. Такий порядок розірвання шлюбу, зокрема адміністративний, залишився в Україні ще з часів радянського періоду, за спільною заявою подружжя, яке не має дітей та за заявою одного з подружжя, якщо другий з подружжя визнаний безвісно відсутнім або ж визнаний недієздатним [32, с. 127].

1.2. Правові наслідки припинення шлюбу

Основні правові наслідки припинення шлюбу – це припинення особистих і майнових відносин подружжя. Проте кожен вид припинення шлюбу має певні особливості. Смерть одного з подружжя (оголошення його померлим) означає абсолютне припинення всіх особистих і майнових відносин подружжя: відкриття спадщини, визначення частки кожного з подружжя у спільному майні тощо. На відміну від цього при розірванні шлюбу між сторонами (колишнім подружжям) можуть зберігатися деякі взаємні права та обов'язки (право на отримання аліментів від колишнього чоловіка/дружини, право на спільне майно тощо) [58, с.25].

При цьому вирішення майнових питань може так само вирішуватись як у адміністративному порядку (успадкування колишнім партнером частини чи всього майна померлого члена подружжя за законом чи заповітом, розділ

майна при адміністративному розірванні шлюбу, якщо подружжя дійшло згоди щодо поділу неподільних об'єктів шляхом укладання переліку об'єктів, майнові права на які передаються колишньому чоловікові і дружині відповідно), так і в судовому порядку (якщо існують інші спадкоємці померлого члена подружжя і розмір успадкованих долей є спірним, або ж коли при розірванні шлюбу є неповнолітні діти, один з подружжя є непрацездатним, не виникло згод щодо неподільних об'єктів тощо).

Окрім наслідків припинення шлюбу, що регламентовані законодавством України, додаткові умови можуть бути прописані у шлюбному договорі, якщо він укладений.

СК України [3] зазначає, що шлюбний договір регулює лише майнові відносини між подружжям, визначає їх майнові права та обов'язки, а також майнові права та обов'язки подружжя як батьків і не може регулювати особисті відносини між ними та їхніми дітьми.

Шлюбний договір можуть укласти особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжя. Шлюбний вік такий самий, як і шлюбний вік для чоловіків та жінок, починаючи з вісімнадцяти років [2]. Якщо шлюбний вік знижується (відповідно до частини другої статті 23 СК України) до реєстрації шлюбу відповідно до чинного законодавства, шлюбний договір укладається за письмовою згодою батьків чи опікуна, справжність підпису яких засвідчена нотаріусом.

Відповідно до чинного законодавства, а саме ст. 94 СК України[3] шлюбний договір укладається у письмовій формі та засвідчується нотаріально. Договір може бути засвідчений як державними, так і приватними нотаріусами. Крім того, звертаючись до нотаріуса, молода пара має право отримати пояснення щодо прав та обов'язків сторін та положень договору. Договір укладається у трьох примірниках, два з яких

доставляються кожному з подружжя, а третій залишається у справі нотаріальної контори.

Щодо питання визначення тривалості шлюбного договору, слід зазначити, що відповідно до ст. 96 Цивільного кодексу України[4], у шлюбному договорі може бути зазначений загальний строк його дії та тривалість певних прав та обов'язків. Також можна встановити дійсність договору або його індивідуальні умови після закінчення шлюбу. Це означає, що один із подружжя може бути зобов'язаний сплачувати аліменти навіть після закінчення шлюбу, якщо така умова передбачена договором.

Враховуючи кількість випадків, коли необхідно додати або виключити певні умови договору, ст. 100 СКУ країни[3] передбачена можливість зміни договору. Однак будь-які зміни умов повинні бути засвідчені нотаріально та зроблені за згодою обох подружжя. В іншому випадку вони будуть вважатися незаконними. Одностороння зміна умов шлюбного договору може бути здійснена лише за рішенням суду і лише в тому випадку, якщо цього вимагають інтереси одного з подружжя, його дітей або дорослої дочки / сина-інваліда, які є важливими.

Таким чином, шлюбний договір укладається в письмовій формі в трьох оригіналах і засвідчується нотаріально, тоді як шлюбний договір може бути засвідчений як державним, так і приватним нотаріусом. У разі невиконання сторонами законодавчих вимог щодо нотаріального посвідчення договору така угода є недійсною.

Якщо шлюбний договір був укладений до реєстрації шлюбу, він набирає чинності з дня реєстрації шлюбу, а шлюбний договір, укладений подружжям, набирає чинності з дати нотаріального посвідчення договору[47, с. 411].

Зміст шлюбного договору - це умови, які сторони можуть вказати при його укладанні. Сімейне законодавство не містить умов, які можна було б охарактеризувати як обов'язкові умови шлюбного договору. Відповідно, усі умови цієї угоди можуть вважатися визначеними та узгодженими сторонами.

Відповідно до шлюбного договору, нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації, не можуть бути передані у власність одного з подружжя[3].

Шлюбний договір може встановити дію договору або його окремих умов після припинення шлюбу.

У шлюбному договорі може бути зазначено майно, яке дружина чи чоловік передає для спільних потреб сім'ї, а також правовий режим майна, переданого подружжям у зв'язку з реєстрацією шлюбу [21, с. 5-8]. Сторони можуть домовитись про відмові від поділу майна, придбаного ними в процесі шлюбу, та визнати його спільною, частковою або приватною особистою власністю кожної з них. Вони також можуть домовитись про можливий порядок поділу майна, в тому числі у разі розлучення [33].

У шлюбному договорі сторони можуть передбачити використання майна, яке належить обом або одному з них для задоволення потреб своїх дітей та інших.

Сторони можуть вносити у шлюбний договір будь-які інші умови, що стосуються законного майнового режиму, якщо вони не суперечать моральним принципам суспільства.

Якщо у зв'язку із укладенням шлюбу один із подружжя переїжджає до квартири, що належить другому з подружжя, сторони шлюбного договору можуть домовитись про режим його використання. Подружжя може домовитись вийти з квартири тими з подружжя, які переїхали до неї, у разі розлучення, з виплатою або без виплати грошової компенсації.

Також слід зауважити, що припинення шлюбу – це дія, яка стосується шлюбу, що фактично існував, на відміну від визнання шлюбу недійсним і відповідно скасування всіх його можливих наслідків. Припинення шлюбу відбувається наприкінці шлюбу і є дійсним тільки для майбутніх дій та вчинків, зворотної дії припинення шлюбу не має. Недійсність шлюбу має зворотню дію, тобто всі дії, які були вчинені під час шлюбу, що визнано недійсним, скасовуються і так само відповідно (переважно у судовому порядку) скасовуються чи переукладаються угоди, які були укладені від імені подружжя чи вчинялись в його інтересах, якщо дані наслідки мають значення (наприклад, спадкування за членом подружжя, розпорядження спільним майном тощо).

При цьому слід враховувати, що припинення шлюбу принципово відрізняється від визнання шлюбу недійсним, що обумовлено наступним: 1. Припинення шлюбу відрізняється від визнання останнього недійсним тим, що воно спрямоване на майбутнє, тоді як визнання шлюбу недійсним має зворотню силу і припиняє правові наслідки шлюбу з моменту його укладання. Іншими словами, у разі припинення шлюбу взаємні права та обов'язки подружжя припиняються з моменту припинення шлюбу, тобто на майбутнє. А при визнанні шлюбу припиняються права та обов'язки подружжя з моменту укладання шлюбу, тобто, вказане рішення спрямоване на минуле[60, с. 4]. 2. Правові наслідки, які настають у випадку припинення шлюбу, суттєво відрізняються від правових наслідків визнання шлюбу недійсним. Головна відмінність полягає в тому, що у недійсному шлюбі у подружжя не виникають взаємні особисті або майнові права та обов'язки [27, с. 133-136]. У зв'язку з чим набуте подружжям у такому шлюбі майно не може розподілятися між ними як спільне майно подружжя при розірванні шлюбу, оскільки це не вважатиметься їхньою спільною сумісною власністю,

а підлягає розподілу за загальними правилами не СК України, а ЦК України про витребування майна з чужого незаконного володіння, стягнення безпідставного збагачення, двосторонньої реституції внаслідок визнання правочинів недійсними тощо [61, с. 497].

Припинення шлюбу внаслідок його розірвання [29, с. 34-37] за законодавством України відбувається в судовому порядку за двома моделями. Перша модель – це заявний порядок розірвання шлюбу, який відбувається на підставі спільної заяви подружжя відповідно до ст. 109 СК України і розглядається судом в окремому провадженні і він аналогічний адміністративному розірванню шлюбу, тільки відрізняється тим, що для судового розгляду потрібно досліджувати питання утримання та проживання неповнолітніх дітей та інші питання, які не можна вирішити в адміністративному порядку. Для такого судового розгляду насамперед потрібне взаємне бажання подружжя припинити шлюб за неможливістю його подальшого існування, тобто до суду подається спільна заява про розірвання шлюбу, причини цього розірвання не є суттєвими, оскільки згода обох членів подружжя наявна. Наявність дітей не є перешкодою до цього. Подружжя, яке має дітей, може подати до суду заяву про розірвання шлюбу разом з письмовим договором про те, з ким із подружжя будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той із батьків, хто проживатиме окремо, а також про умови здійснення ними права на виховання дітей. Слід зазначити, що законодавство не зовсім чітко регламентує ст. 109 СК України, про які договори йдеться (договір про виховання та договір про утримання дитини), оскільки в ч. 1 ст. 109 СК України перераховані начебто умови договору, у т. ч. і яку участь у забезпеченні умов життя дітей братиме той із батьків, хто буде проживати окремо (надання матеріального утримання). У ч. 2 ст. 109 СК України

зазначається, що договір між подружжям про розмір аліментів на дитину має бути нотаріально посвідчений [52, с. 222], хоча, на нашу думку, судові рішення є достатньою підставою для визнання даного договору. Таким чином, напрошується висновок про те, що, при розгляді справи про розірвання шлюбу в окремому провадженні подружжя може подати цивільно-правовий договір із означеними вище умовами і, якщо в цьому договорі буде міститися умова про розмір утримання одним із батьків дитини, то він має бути нотаріально посвідчений.

Відповідно до п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» [10] (далі – Постанова), для захисту інтересів неповнолітніх дітей суд має перевірити зміст письмових договорів, які подружжя подає під час розгляду справи про розірвання шлюбу. Відповідно до ст. 109 СК України подружжя має право подати письмовий договір, в якому передбачити:

- з ким з них будуть проживати діти;
- яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той із подружжя, хто буде проживати окремо;
- умови здійснення ним права на особисте виховання дитини [3].

Крім того, подружжя подає до суду договір про розмір аліментів на дитину (дітей). Судам слід перевіряти дотримання нотаріального посвідчення такого договору. Таким чином, Верховний Суд України вважає, що подружжя, яке виявило бажання розірвати шлюб за взаємною згодою на підставі спільної заяви в суді, має право подати перераховані у Постанові договори, але не зобов'язане це робити. А от щодо аліментних зобов'язань

щодо своїх неповнолітніх дітей [53, с. 186], то це їх обов'язок, оскільки суд зобов'язаний перевіряти нотаріальне посвідчення такого договору.

Проте на практиці суди часто не вимагають подання подружжям описаних як у ст. 109 СК України, так і в постанові Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11 договорів, оскільки вважають, що всі ці питання суд досліджує при розгляді справи про розірвання шлюбу і ухвалює відповідне рішення. Цей порядок однозначно вимагає удосконалення нашого законодавства [66, с. 67]. Відповідно, вирішуючи справу про розірвання шлюбу в окремому провадженні, суд ухвалює (постановлює) рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що заява про розірвання шлюбу дійсно відповідає волі дружини та чоловіка, і що після припинення шлюбу, не будуть порушені їхні особисті немайнові [42, с. 126] та майнові права, а також права їх дітей. Суд ухвалює рішення про розірвання шлюбу по закінченню одного місяця від дня подання заяви. До цього подружжя вправі відкликати свою заяву про розірвання шлюбу.

Друга модель розірвання шлюбу в судовому порядку – це розірвання шлюбу внаслідок подання одним із подружжя (пред'явлення) позову до суду про розірвання шлюбу [68, с. 58]. Цей порядок застосовується у разі відсутності згоди другого з подружжя на припинення шлюбу. Відповідно до ч. 2 ст. 110 СК України позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки кримінального правопорушення щодо другого із подружжя або дитини. Однак доволі часто бувають випадки, коли у цей період один із подружжя систематично вживає алкогольні напої (або є хронічним алкоголіком), психотропні та наркотичні препарати і це не підпадає під виняток, вказаний у цій правовій нормі, оскільки не

кваліфікується як протиправна поведінка, яка містить ознаки кримінального правопорушення [32, с. 130].

До того ж підставою для розірвання шлюбу може стати асоціальна поведінка чоловіка, відмова ним утримувати вагітну дружину тощо, тому зазвичай питання розірвання шлюбу під час вагітності є дискусійним, особливо якщо позовна заява подана саме дружиною і вона усвідомлює майбутні наслідки припинення шлюбу [67, с. 210]. В судовому рішенні про розірвання такого шлюбу може бути передбачено виплата допомоги чоловіком дружині на час вагітності та пологів, а також сплата аліментів на майбутню дитину у разі успішних пологів [62, с. 132].

Досить неоднозначним наслідком припинення шлюбу внаслідок смерті одного з подружжя є спадкування майна померлого. Тут може виникати ряд нюансів, які як враховані законодавчо (обов'язкова доля спадку іншому членові подружжя навіть при наявності інших спадкоємців, спадкування частки майна дитиною, якщо на час припинення шлюбу жінка була вагітна тощо), так і моментів, які досі не врегульовані і потребують врегулювання шляхом ухвалення відповідних нормативно-правових актів.

Таким чином, існує багато дискусійних питань стосовно правових наслідків припинення шлюбу і вирішення спірних моментів під час набуття права власності на частку спільного майна, а також виникнення нових прав та обов'язків відносно спільних дітей тощо. Отже, доцільно провести ґрунтовний аналіз судової практики щодо припинення шлюбів з метою визначення питань, які постають у судовому розгляді і залишаються неврегульованими чи полишаються на розсуд судді. Для цього пропонується дослідити судову практику за останні 5 років по припиненню шлюбу та визначенню наслідків цього припинення і виокремити коло проблемних питань, які виникають внаслідок припинення шлюбу. Також доцільно

дослідити, чи є практика вирішення аналогічних питань у зарубіжному законодавстві, щоб за можливості запозичити досвід вирішення проблемних моментів і поступово імплементувати його в цивільне та сімейне право України.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НАСЛІДКІВ ПРИПИНЕННЯ ШЛЮБУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

2.1. Практика та наслідки припинення шлюбу у судовому порядку: порядок розгляду справ

Припинення шлюбу у судовому порядку відбувається у декількох видах – у порядку окремого провадження (за спільною заявою сторін, які мають неповнолітніх дітей і не можуть припинити шлюб через органи РАЦСу тощо) чи у порядку позовного провадження (коли припинення шлюбу ініційовано одним з подружжя) [49, с. 428].

Розлучення між подружжям як у судовому, так і в окремому провадженні неможливе, якщо дружина вагітна або дитина віком до 1 року, окрім випадків:

- коли один із подружжя вчинив правопорушення проти другого з подружжя або дитини;
- якщо батьківство зачатої дитини визнано іншою особою;
- коли відповідно до рішення суду відомості про чоловіка як батька дитини виключаються зі свідоцтва про народження дитини. (ч. 2, 3, 4 ст. 110 СК України[3]).

За взаємної згоди подружжя, яке має дітей, доцільніше розглядати справу в окремих шлюбборозлучних справах, що значно спрощує процедуру розлучення та усуває необхідність багаторазового звернення до суду.

Спільна заява подружжя про розлучення подається до суду, який повинен супроводжуватися письмовою угодою, з ким з батьків дітей будуть жити після розлучення, хто з батьків або батько, які проживають окремо,

братимуть участь у забезпеченні їх утримання і виховання. Крім того, договір між дружиною та чоловіком може передбачати зобов'язання з боку батьків, з якими діти залишаються, не заважати іншим у здійсненні своїх батьківських прав та обов'язків щодо дітей.

Крім того, подружжя має подати до суду нотаріально засвідчену угоду про розмір аліментів на дитину (чи декількох дітей). (ч. 2 ст. 109 СК України [3]) Сторони також передбачають у договорі порядок, умови та форми (фінансові та (або) в натуральній формі) утримання аліментів одним з батьків. Після відкриття провадження суд вирішує питання про участь дітей у справі та доцільність їх участі у судових засіданнях. З метою повного захисту інтересів дітей участь у справі представника служби у справах дітей є обов'язковою. Участь подружжя у справі також є обов'язковою.

Судовий збір становить 0,2 відсотка прожиткового мінімуму на працездатну особу. Слід також зазначити, що відповідно до ч. 7 ст. 294 ЦПК України [5], коли суд приймає рішення, судові витрати (судовий збір та витрати, пов'язані зі справою) не підлягають відшкодуванню, якщо інше не передбачено законом.

Справи про розлучення в окремих провадженнях розглядаються судом протягом одного місяця з дня подання позову до суду.

Якщо чоловік з дітьми не досягає згоди щодо процедури розлучення (чоловік не погоджується на розлучення), будь-яка зі сторін може подати заяву про розлучення.

Позови про розлучення подаються до суду за місцем проживання відповідача. Виняток становлять позови, подані відповідно до ст. 28 ЦПК України [5]. Відповідно, позови про розірвання шлюбу можуть бути подані до суду, де проживає дружина чи чоловік, якщо у них є неповнолітні або неповнолітні діти, і коли цього вимагають стан здоров'я заявника чи інші

важливі причини. За згодою подружжя справа може бути розглянута за місцем проживання або перебування одного з них.

Разом із заявою про розлучення необхідно подати ряд документів у двох примірниках, зокрема:

- копію свідоцтва про народження дитини;
- квитанція про сплату судового збору;
- оригінал свідоцтва про шлюб;
- копію паспорта позивача;
- ідентифікаційний код позивача.

У позові позивач вказує об'єктивні обставини та причини розлучення. Позовна заяв має бути відповідною до норм законодавства (Розділ 175 ЦПК України[5]).

Судовий збір становить 0,4 відсотка прожиткового мінімуму на працездатну особу. Судовий збір сплачує особа, яка подала позов до суду. Після подання заяви про розлучення суд може надати подружжю термін для примирення. Суд приймає рішення з урахуванням думки обох подружжя, наявності неповнолітніх дітей та інших обставин справи.

Якщо між сторонами немає примирення у встановлений судом строк, суд розглядає справу та приймає рішення по суті справи.

Рішення суду про розірвання шлюбу набирає чинності через тридцять днів з дня його винесення або через тридцять днів з дня вручення такої ухвали особі у разі винесення судового рішення.

Окремою ситуацією припинення шлюбу є припинення шлюбу із засудженою особою, що знаходиться в місцях позбавлення волі. Тут може бути ініціатива як засудженої особи, так і іншого члена подружжя, і відповідно порядок подання позову є різним.

Особи, засуджені до позбавлення волі, незалежно від тривалості покарання у вигляді позбавлення волі, мають можливість ініціювати розірвання шлюбу в суді.

Справа про розлучення за клопотанням особи, засудженої до позбавлення волі, може бути розглянута судом за участю представника такої особи.

Разом з цією заявою подається письмова угода, згідно якої місце проживання дитини визначається з батьком або матір'ю (в залежності від терміну позбавлення волі в деяких випадках місце проживання дитини може бути визначене і з засудженою особою після її звільнення), в якій мірі та формі братимуть участь у забезпеченні дитини умовами проживання батьки, а також умови реалізації права на особисте виховання дітей. Слід пам'ятати, що заява про розірвання шлюбу та договір про розмір аліментів мають бути нотаріально завірени (в даному випадку таким є завірених документів начальником установи відбування покарань).

Якщо засуджений не дає згоди на розлучення, клопотання про розлучення подається відповідно до ст. 110 СК України [3], тобто подання позову одним із подружжя. Заяву про розлучення не можна подавати під час вагітності дружини та протягом одного року після народження дитини, якщо тільки один із подружжя не вчинив протиправну поведінку, яка становить злочин проти другого з подружжя або дитини.

Заява про розлучення з одним із подружжя подається за місцем проживання другого з подружжя. У заяві повинні бути детально описані всі існуючі причини, через які пара має бажання розлучитися.

Таким чином, суд приймає рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що подальше спільне проживання подружжя та збереження шлюбу суперечать інтересам одного з них, інтересам їх дітей, які є істотними.

Рішення суду про розірвання шлюбу, яке набрало законної сили, є остаточним документом, що підтверджує факт розірвання шлюбу та усуває необхідність громадян вживати непотрібних процесуальних кроків для реєстрації розлучення та отримання свідоцтва.

Підготовка петиції та документів про розлучення

Існує загальне поняття «заява про розлучення». Останнє означає підготовку та подання до суду належним чином поданої заяви про розлучення та повного набору необхідних документів.

Позовна заява складається у письмовій формі та повинна містити, відповідно до Цивільного процесуального кодексу України [5]:

- 1) найменування суду, до якого подано заяву;
- 2) ім'я та прізвище (титул) позивача та відповідача, а також ім'я представника позивача, якщо позов подано представником, його місце проживання (перебування) чи місто, поштовий індекс, номери коштів комунікації, якщо вона відома;
- 3) зміст позовних вимог;
- 4) вартість позову щодо майнових вимог;
- 5) зазначення обставин, за яких позивач обґрунтовує свої вимоги;
- 6) зазначення доказів, що підтверджують кожну обставину, наявність підстав для звільнення від доказів;
- 7) перелік документів, що додаються до заяви.

Позовна заява підписується позивачем або його представником із зазначенням дати його подання до суду за місцем проживання відповідача, за винятком випадків, коли позов дозволено за місцем проживання позивача (за наявності неповнолітніх дітей або до стану здоров'я).

Після прийняття позовної заяви та документів суд призначає дату попереднього судового засідання (на якому суд визначить готовність справи

до розгляду та спробує примирити сторін та запропонувати їм врегулювання) та основне слухання (який розгляне обставини та прийме рішення). Дата першого судового засідання має бути визначена не раніше ніж через місяць після подання клопотання, про що сторони будуть повідомлені у письмовій формі (або за допомогою SMS у разі попереднього запиту на таке повідомлення). На початку слухання перевіряється присутність сторін, пояснюються права та обов'язки та розглядаються подані сторонами заяви. Потім суд надає слово сторонам: визнає вимоги позивача, погоджується чи не погоджується з вимогами відповідача, розглядає докази сторін. Остання частина судового засідання - це дебати - чергування заяв сторін щодо позовних заяв та звернень до суду для їх задоволення. Після вищезазначеного та вивчення матеріалів справи суд переноситься до зали засідань з метою винесення ухвали. Сторони повідомляються про вирок ухвали про розірвання шлюбу, а лист із повним текстом (включаючи вступну, описову, мотивувальну частини та вирок) доставляється через п'ять днів після проголошення вироку. Якщо подружжя не досягли згоди у справах дітей або майна, суд може визначити умови подальшого перебування дітей, аліменти та утримання дружини, умови поділу спільного майна. Відповідно до процесуального законодавства, рішення суду набирає законної сили через 30 днів після його винесення, якщо сторони не оскаржують його. Однак, якщо одна зі сторін подає апеляційну скаргу на рішення суду, воно набуває чинності після розгляду апеляційної скарги, якщо воно не було скасовано. Якщо в апеляційному порядку рішення суду скасовується, змінюється або виноситься нове рішення, воно набуває чинності негайно. Отже, на підставі вищевикладеного закінчення шлюбних відносин - це момент, коли відповідне рішення суду набирає законної сили. У судовому процесі після закінчення 30-денного строку оскарження кожній стороні видається копія

рішення суду з відміткою про набрання ним законної сили. У деяких випадках суд видає лише копію судового рішення, дійсне лише для подання до РАГСу. Останній здійснює державну реєстрацію факту розірвання шлюбу судом після отримання копії рішення суду про розірвання шлюбу або виписки з нього. На сьогоднішній день отримання свідоцтва про розлучення не обов'язково, достатньо рішення суду задля настання правових наслідків припинення шлюбу.

2.2. Правові наслідки припинення шлюбу в залежності від причин його розірвання

Окрім майнових прав [19, с. 106], правовими наслідками припинення шлюбу є зміна особистих немайнових прав подружжя [39, с. 512]. Під особистими немайновими правами подружжя [20, с. 48] розуміють суб'єктивні, природні, ті, що не можна передати іншій особі, невідчужувані, що мають нематеріальний, тривалий характер, що виникають і діють з моменту укладення шлюбу та змінюються або припиняються з моменту розірвання шлюбу, а саме з дня реєстрації розірвання шлюбу, або у день набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу [15].

Також слід врахувати те, що суд не може примушувати дружину та чоловіка проживати разом, цікавитися обставинами їх приватного життя, вимагати надання доказів порушення сімейних обов'язків особистого характеру тощо [48, с. 392].

На цьому наголосив Касаційний цивільний суд у справі №456/848/16-ц [13], залишаючи в силі рішення судів попередніх інстанцій. В даній справі було розглянуто позов про розірвання шлюбу на тій підставі, що фактично подружжя не проживає єдиною родиною [51, с. 226-229], бо дружина з дітьми

2 роки тому пішла від чоловіка жити окремо. Чоловік у позовних вимогах зазначив визначення місця проживання дітей з дружиною, натомість зобов'язався сплачувати аліменти на них згідно закону[45, с. 192]. Дружина натомість подала зустрічний позов про призначення аліментів, але відмовилась про розірвання шлюбу, а запросила режим роздільного проживання для подружжя. Тобто по суті дружина хотіла мати наслідки припинення шлюбу у вигляді аліментів на дітей, але хотіла мати право на спадкування за чоловіком та інші переваги шлюбних відносин, які зберігаються при режимі роздільного проживання (при даному режимі майно подружжя не вважатиметься спільно набутиим під час дії режиму, але інші переваги перебування у шлюбі зберігаються)

Із встановленням режиму окремого проживання подружжя настають наслідки, пов'язані з правом власності подружжя на майно набуте під час режиму окремого проживання [17].

Так, у ч. 2 ст. 120 СК України[3] зазначено, що у разі встановлення режиму окремого проживання:

- майно, набуте в майбутньому дружиною та чоловіком, не вважатиметься набутиим у шлюбі;
- дитина, народжена дружиною після спливу десяти місяців, не вважатиметься такою, що походить від її чоловіка.

Суд першої інстанції врахував надані докази роздільного проживання родини протягом двох років, до того ж відповідачка і не заперечувала проти визнання цього факту і на підставі цього та викладених у позовній заяві чоловіка вимог вирішив задовольнити цю заяву в повному обсязі, тобто шлюб припинити на підставі того, що він фактично є формальним на даний момент [43, с.306-309].

У касаційній скарзі відповідачка наголошувала, що суди не мали підстав для втручання у сімейні відносини, розірвавши шлюб з чоловіком, з яким вона хоч і не проживає разом, але має від нього двох дітей.

КЦС нагадав, що згідно з п.10 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» від 21.12.2007 №11 шлюб може бути розірвано в судовому порядку лише за умови, якщо встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечитиме інтересам одного з них чи інтересам їх дітей.

Згідно зі ст.111 СК України[3] суд вживає заходів щодо примирення подружжя, якщо це не суперечить моральним засадам суспільства. Натомість закон не визначає, які саме заходи можуть застосовуватися. А надання строку для примирення є правом суду, а не його обов'язком. До того ж подружжя не проживає разом вже тривалий час, тобто сенсу в наданні часу на примирення немає, такий час може бути корисним тоді, коли подружжя прийняло рішення про розірвання шлюбу під впливом якихось миттєвих обставин, не було часу на обдумування наслідків такого кроку тощо.

Тож, встановивши, що сторони разом не проживають, сімейні стосунки не підтримують, шлюб існує формально, висновок про наявність підстав для розірвання шлюбу є правильним, оскільки подальше збереження шлюбу суперечило інтересам позивача.

Отже, правовими наслідками такого припинення шлюбу для подружжя стала втрата взаємних прав та зобов'язань, визначених законом як таких, що виникають при укладенні шлюбу.

Припинення шлюбу як юридичний акт припиняє правові відносини між подружжям на майбутнє, однак [31, с.51-55]:

- розірвання шлюбу не припиняє права особи на утримання, яке виникло у неї за час шлюбу (ст. 76 СК України);
- розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу (ст. 68 СК України).

Припинення шлюбу тягне за собою припинення особистих прав та обов'язків (статті 51, 52, 54, 55, 56 СК [3]). При цьому деякі з них припиняються саме з моменту розірвання шлюбу, а деякі за бажанням одного з подружжя чи відповідно до закону продовжують тривати ще певний час [36, с.36].

Після розірвання шлюбу:

- чоловік та дружина втрачають статус подружжя;
- перестає діяти презумпція походження дитини (*після спливу 10 місяців з дня розірвання шлюбу колишній чоловік не вважається батьком народженої дитини*);
- особа, яка змінила прізвище при реєстрації шлюбу, має право і надалі іменуватися цим прізвищем або відновити своє дошлюбне прізвище;
- набуте майно - не спільна сумісна власність чоловіка та дружини;
- дружина та чоловік втрачають право спадкувати за законом після смерті один одного;
- зберігаються взаємні права та обов'язки (*наприклад, право на утримання*);
- не припиняються права та обов'язки, пов'язані із батьківством;
- чоловік та дружина мають право на повторний шлюб (*після набрання рішенням законної сили*).

Розірвання шлюбу також означає припинення режиму спільної сумісної власності подружжя. Речі, набуті кожною особою після розірвання шлюбу, належать їй на праві приватної власності[6]. Разом із тим

особливістю відносин колишнього подружжя є те, що стосовно майна, яке було набуто під час шлюбу, режим спільної сумісної власності зберігається до моменту поділу такого майна. Втрачається право на спадщину за законом після смерті колишнього чоловіка/дружини, право на пенсійне забезпечення у зв'язку із втратою другого з подружжя за встановленими у законі підставами тощо. Можуть зберігатися деякі взаємні права та обов'язки (право на отримання аліментів від колишнього чоловіка/дружини [37. с. 162], право на спільне майно тощо).

Подальше проживання однією сім'єю після розірвання шлюбу (з умовою наявності внутрішньої волі на це) є підставою для визнання розірвання шлюбу фіктивним. Вказане, наприклад, призведе до включення у спільну сумісну власність подружжя обсягу набутого майна за час між рішенням суду про розірвання шлюбу та визнанням його фіктивним, можливості спадкувати за законом після смерті одного з подружжя[12]. Проте для цього повинні бути вагомі підстави, які важко довести. Наприклад, відсутність фінансової можливості розділити квартиру, яка була до припинення шлюбу спільним майном, при цьому рішенням суду дана квартира може бути поділена між колишніми членами подружжя і кожен при цьому проживає на належній йому $\frac{1}{2}$ квартири, що не означає спільного ведення господарства між колишніми чоловіком та дружиною. Також можуть бути інші правові наслідки припинення шлюбу, при яких визнання припинення фіктивним при проживанні на одній житловій площі не є можливим. Прикладом розгляду такої справи може стати постанова Верховного Суду від 31.03.2020, справа №644/6976/16-ц[12]. У серпні 2016 року ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до Відділу реєстрації актів цивільного стану Орджонікідзевського районного управління юстиції міста Харкова про визнання фіктивним розірвання шлюбу.

Позовна заява ОСОБА_1 мотивована тим, що з 29 листопада 1997 року він перебував з ОСОБА_3 у зареєстрованому шлюбі.

З метою усунення від спадкування його дітей від першого шлюбу він вирішив формально розлучитися з ОСОБА_3 та продати їй квартиру, яка належала йому на праві власності. При цьому вони продовжували проживати разом із ОСОБА_3 однією сім'єю та фактично перебувати у сімейних відносинах [18, с. 177-181].

20 вересня 2005 року шлюб між ним та ОСОБА_3 був розірваний. Після розірвання шлюбу він продав ОСОБА_3 квартиру АДРЕСА_1, яка належала йому на праві власності, та вони продовжили проживати разом. 05 листопада 2007 року ОСОБА_3 продала вказану квартиру та купила квартиру АДРЕСА_2.

Крім того, він був зареєстрований та проживав у вищезазначеній квартирі разом із колишньою дружиною ОСОБА_3.

Вважав, що наявні підстави для визнання розірвання шлюбу фіктивним.

З урахуванням зазначеного ОСОБА_1 просив визнати фіктивним розірвання шлюбу між ним та ОСОБА_3 та зобов'язати відповідача анулювати актовий запис № 447 від 20 вересня 2005 року та свідоцтво про розірвання шлюбу Серії НОМЕР_1 та Серії НОМЕР_2, видане 20 вересня 2005 року відповідачем.

Суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, установивши, що на момент розірвання шлюбу позивач і ОСОБА_3 проживали окремо, ОСОБА_3 була знята з реєстрації із спільного з позивачем місця проживання, відносини позивача і ОСОБА_3 не мали сімейний, шлюбний характер, дійшов висновку про те, що позивач не довів позовних вимог.

Також судом враховано, що з моменту розірвання шлюбу до звернення позивача до суду з цим позовом пройшло більше 10 років, за життя ОСОБА_3 жоден із подружжя не порушував питання про фіктивність розірвання шлюбу. До того ж ОСОБА_3 на момент подання позову була померлою, що дає можливість припустити, що ОСОБА_1 вирішив подати позов про визнання припинення шлюбу фіктивним задля шахрайства, щоб мати право спадкування за законом за ОСОБОЮ_3, тому рішення судів всіх інстанцій було вірним і не допустило неправомірного заволодіння майном колишньої дружини.

Іншим цікавим наслідком припинення шлюбу є розподіл боргових зобов'язань, які виникли під час шлюбу. Однією зі справ є справа, при якій виконавче провадження по іпотечному кредиту було відкрите ще за час існування шлюбу, але до моменту звернення стягнення відбулось припинення шлюбу, і державний виконавець спрямував запит про заміну боржника у провадженні, оскільки змінились власники майна зі спільного майна цілісного майнового об'єкту на окремі частки колишніх членів подружжя в квартирі [11].

Відповідно до ч. 1 ст.11 Закону України «Про виконавче провадження» [7] (далі – Закон), сторонами у виконавчому провадженні є стягувач і боржник.

Стягувачем є фізична або юридична особа, на користь чи в інтересах якої видано виконавчий документ. Боржником є фізична або юридична особа, яка зобов'язана за рішенням вчинити певні дії (передати майно, виконати інші обов'язки, передбачені рішенням) або утриматися від їх вчинення.

На підставі ч. 4 ст.11 Закону, у разі вибуття однієї з сторін державний виконавець з власної ініціативи або за заявою сторони, а також сама заінтересована сторона мають право звернутися до суду з заявою про заміну сторони її правонаступником. Для правонаступника усі дії, вчинені до його

вступу у виконавче провадження, обов'язкові тією мірою, в якій вони були б обов'язковими для сторони, яку правонаступник замінив.

В даному випадку під час розторгнення шлюбу не відбулось вибуття боржника, тому підстав для його заміни немає, незважаючи на те, що по частині спільного майна в нього є правонаступник. Так само боржник, якщо він не бажає виплачувати борг, вказаний у виконавчому провадженні, а хоче розділити цей тягар разом з правонаступником, може звернутись до суду з проханням визначити обсяг фінансових зобов'язань по договору іпотеки і можливість покладення їх частини на співвласника, або ж зобов'язати співвласника компенсувати боржникові половину витрат на сплату боргу тощо. Проте рішення суду може бути і не на користь боржника. У будь-якому випадку немає прямої підстави для заміни боржника, адже не відбулось його вибуття з виконавчого провадження.

Також під час судового розгляду було поставлене питання, чи є у даному випадку можливою заміна у виконавчому провадженні первісного боржника на двох боржників як співвласників (у відповідності до приписів статті 60 СК України та внаслідок розподілу майна подружжя рішенням суду) предмета іпотеки.

У випадку заміни сторони (юридичної особи) у виконавчому написі нотаріуса, який пред'явлено до державної виконавчої служби, стороні необхідно звернутися до суду з письмовою заявою про заміну сторони у виконавчому написі. До такої заяви зазвичай додаються докази того, що юридична особа являється правонаступником тієї юридичної особи, яка вибула (витяг з Єдиного державного реєстру юридичних та фізичних осіб-підприємців, копії протоколів зборів тощо). Без ухвали суду про заміну сторони у виконавчому документі, державний виконавець не має права самостійно замінити сторону.

Статтею 60 СК України визначено, що майно, яке набуто подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної

власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку тощо [70, с. 79]. Майно розподіляється між колишніми партнерами через суд або мирову угоду, якщо подружжя дійшло згоди щодо часток у спільному майні в цілому чи по окремих об'єктах (наприклад, будинок залишається чоловікові, а дача – дружині тощо).

Розподіл спільного майна не тягне за собою безумовне покладення фінансових зобов'язань по його утриманню у таких же частках, як розподілене майно. Тут може бути враховано ряд обставин, наприклад, наявність дітей, що залишились на утриманні дружини після розлучення тощо.

Коли існує потреба по заміні сторони у виконавчому провадженні, державний виконавець вносить постанову про зупинення виконавчого провадження та звертається до суду з заявою про заміну сторони. До такої заяви додаються копії свідцтва про розлучення, рішення суду про розділ спільного майна, заяви правонаступників, та інші документи, які є у виконавчому провадженні. Згідно з ч.2 ст.378 ЦПК, суд у десятиденний строк розглядає це питання у судовому засіданні з повідомленням сторін та заінтересованих осіб. Про прийняте рішення суд обов'язково повідомляє державного виконавця.

Суд, розглянувши заяву (подання) державного виконавця, на підставі ст. 209, 210, 293, 378 ЦПК України, ст.11 Закону України «Про виконавче провадження», вносить ухвалу про заміну сторони, виконавчого провадження. При цьому текст ухвали повинен суворо відповідати вимогам ст. 19 Закону (вимоги до виконавчого документу), а саме – в ухвалі повинно бути зазначено найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові за його наявності для фізичних осіб) стягувача і боржника, їх місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання (для фізичних осіб), ідентифікаційний код суб'єкта господарської діяльності стягувача та боржника за його наявності (для юридичних осіб), індивідуальний

ідентифікаційний номер стягувача та боржника за його наявності (для фізичних осіб - платників податків), а також інші відомості, якщо вони відомі суду чи іншому органу, що видав виконавчий документ, які ідентифікують стягувача та боржника чи можуть сприяти примусовому виконанню, такі як дата і місце народження боржника та його місце роботи (для фізичних осіб), місцезнаходження майна боржника тощо; Невиконання судом цих вимог унеможлиблює примусове виконання у виконавчому провадженні.

Отже, загалом чинне законодавство не заперечує проти заміни боржника на двох співвласників, якщо вони самі визнають за собою це зобов'язання і можуть звернутись зі спільною заявою про заміну боржника. Тобто така зміна є можливою, але вона не є безумовною і для проведення такої заміни виконавець має звернутись до суду.

Отже, правовими наслідками припинення шлюбу майнового характеру можуть бути не тільки поділені між колишніми партнерами права, але й зобов'язання, які виникли під час шлюбу. В цьому випадку суд має взяти до уваги обставини, за яких виникли ці зобов'язання, і розподілити їх між членами подружжя пропорційно отриманих ними часток спільно нажитого майна чи у іншому співвідношенні, якщо для цього є підстави чи добровільна згода колишніх членів подружжя.

2.3. Практика та наслідки припинення шлюбу з іноземцями

Якщо один із подружжя є громадянином іншої країни або особою без громадянства, розірвання шлюбу має регламентуватись не лише сімейним та процесуальним законодавством України, а й міжнародним приватним правом.

Відповідно до ст. 63 Закону України «Про міжнародне приватне право»[10], розірвання шлюбу та правові наслідки його припинення визначаються чинним законом про правові наслідки шлюбу, а саме:

- загальне особисте право подружжя (у міжнародному праві особисте право визнається законодавством країни, до громадянства якої належать члени подружжя, тобто якщо обидва є українцями, застосовується українське право, у інших випадках також враховується право країн походження того з подружжя, який не є громадянином України);
- законодавство держави, де подружжя мало останнє спільне місце проживання, за умови, що принаймні один із подружжя все ще проживає у цій державі (якщо немає спільного особистого права подружжя, тобто обидва подружжя є громадянами різних країн, то правило останнього спільного проживання, якщо вони законно проживають у третій країні). Тобто в Україні наслідки припинення шлюбу, якщо подружжя проживало в Україні і один з членів родини залишається тут жити, визначаються саме українським законодавством;
- право країни, з яким обидва подружжя в іншому випадку мають найтісніший зв'язок (застосовується, коли подружжя не мають свого останнього спільного місця проживання), тобто враховується і місце проживання подружжя, і їх громадянство, і підпорядкованість суду, до якого подружжя звернулось за розлученням.

Перш за все, слід звернути увагу на те, де (в якій країні) зареєстрований шлюб. Це необхідно для того, щоб полегшити вибір закону держави, який може бути застосований у цьому випадку [38, с. 144].

Досить часто трапляються випадки, коли чоловік чи дружина мають намір розлучитися, але другий з подружжя перебуває за кордоном, тобто не проживає в Україні, місце його проживання / перебування за кордоном

невідоме, стосунки з ним втрачені. Виникає питання: що робити і чи можна розірвати такий шлюб? У цьому випадку розлучення відбудеться лише через суд. Отже, одна сторона як позивач формує позов щодо іншої сторони – відповідача із клопотанням про розлучення, який буде переданий до суду відповідно до правил юрисдикції на вибір позивача. Тобто як громадянин України може звернутися до українського суду з позовом про припинення шлюбу, так і громадянин іншої держави може у країні свого громадянства чи країні поточного перебування ініціювати судовий розгляд позову про припинення шлюбу, і відповідно рішення суду та його правові наслідки будуть стосуватись і відповідача – громадянина України.

Особливо проблематичними є моменти, коли право країни, закон якої застосовується до члена подружжя – іноземця, значним чином відрізняється від сімейного права України[64, с. 239]. Тоді виникає ряд спірних питань щодо визначення правових наслідків, наприклад, майнового характеру, якщо з правом України майно є спільним, а за правом країни іншого члена подружжя – ні, або порядок визначення проживання та утримання спільної дитини (тут може бути застосовано право третьої країни, якщо дитина народилась у парі іноземців і має громадянство країни народження, відмінне від громадянства батьків, як, наприклад, діти, народжені в США чи віщих країнах, де громадянство визначається місцем народження, а не громадянством обох чи одного з батьків, як це зараз визначається в Україні.

За українським законодавством, при припиненні шлюбу в Україні іноземці не мають права посилаються на закони своєї держави, наприклад, на ті, які забороняють розлучення, обмежують його певними умовами або примушують до розлучення за расовими, релігійними або іншими, невідповідними принципам українського законодавства мотивами[46].

Отже, оскільки ми розглядаємо правові наслідки припинення шлюбу за українським законодавством та в українських судових органах, то доцільно розглянути судову практику таких розірвань шлюбу та визначень правових наслідків для кожного з членів подружжя [22, с. 228-232].

У разі укладення шлюбу з іноземцем в Україні, при розлученні будуть застосовуватися норми СК України та Цивільного процесуального кодексу України.

Якщо на момент розлучення, обидва подружжя проживають в Україні, навіть якщо один з них є іноземним громадянином, то процедура розлучення буде аналогічною процедурі розлучення з громадянами України [28, с. 88].

Розглянемо судову практику з цього приводу.

24 липня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу. Суди встановили, що позивач є громадянином США, відповідач має офіційну посвідку на постійне проживання в США. Шлюб між сторонами зареєстрований у жовтні 2005 року в Україні. У шлюбі сторони мають двох малолітніх дітей. Діти проживають разом з матір'ю. Суд першої інстанції встановив, що подружжя спільно не проживає з 2014 року. Разом з тим апеляційний суд встановив, що з 2018 року сторони проживають окремо, в різних країнах, позивач залишився проживати у США, а відповідачка проживає на території України. Заочним рішенням міськрайонного суду шлюб між сторонами у справі розірвано. Ухвалою міськрайонного суду заяву відповідача про перегляд заочного рішення залишено без задоволення. Заочне рішення мотивоване тим, що сторони з 2014 року проживають окремо, в різних країнах, кроків до примирення не вчиняли, відновлювати відносини позивач не бажає, подальше спільне життя сторін і збереження

їхнього шлюбу є недоцільним, і суперечить інтересам позивача[54, с. 45-50]. Постановою апеляційного суду рішення міськрайонного суду залишено без змін. Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду залишив без задоволення касаційну скаргу, в якій заявниця стверджувала, що спір про розірвання шлюбу має розглядатися судом США, а не України. Колегія суддів залишила без змін рішення попередніх судів, зробивши такий висновок щодо територіальної підсудності спору національним судам України. Між Україною та США немає міжнародного договору у сфері правової допомоги у цивільних і сімейних справах. Так, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право» суди України можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом у випадках, якщо на території України відповідач у справі має місце проживання або місцезнаходження, або рухоме чи нерухоме майно, на яке можна накласти стягнення, або знаходиться філія або представництво іноземної юридичної особи - відповідача.

Під час розірвання шлюбу між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства, один з яких проживає в Україні, питання підсудності визначається за загальними правилами, встановленими статтями 27, 28 ЦПК України. Позови до фізичної особи пред'являються в суд за зареєстрованим місцем її проживання або перебування, якщо інше не передбачено законом (частина перша статті 27 ЦПК України). Оскільки відповідачка на момент подання позову про розірвання шлюбу проживала на території України, а позивач, звертаючись до суду України, визнав його юрисдикцію для вирішення спору про розірвання шлюбу, суд першої інстанції обґрунтовано відкрив провадження у справі за місцем проживання відповідачки та розглянув справу по суті, що відповідає вимогам пункту

другого частини першої статті 76 Закону України «Про міжнародне приватне право». Верховний Суд зробив також висновок щодо визначення держави, право якої підлягає застосуванню під час вирішення спору про розірвання шлюбу між громадянином США та громадянкою України [25, с. 390].

Аналіз статті 60 «Правові наслідки шлюбу» Закону України «Про міжнародне приватне право» дає підстави для висновку, що законодавством України визначено чотири колізійні прив'язки у визначенні закону, яким має керуватися подружжя під час вирішення питання про припинення шлюбу [34, с. 98]:

- 1) спільний особистий закон подружжя (*lex patrie*);
- 2) закон спільного місця проживання подружжя, за умови, що один з подружжя продовжує проживати у цій державі (*lex domicilii*);
- 3) право держави, з яким обидва з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином (*proper law*);
- 4) закон, обраний подружжям (*lex voluntatis*) [35, с. 434].

З огляду на те що позивач є громадянином США, а відповідачка – громадянкою України, відповідно до частини першої статті 16 Закону України «Про міжнародне приватне право», немає спільного особистого закону подружжя [57, с. 61-69]. Також подружжя спільно не обрали право, яке буде застосовуватися до правових наслідків шлюбу. Немає підстав і для висновку, що є право держави, з яким обоє з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином. Досліджуючи питання застосування колізійної прив'язки *lex domicilii*, Верховний Суд врахував, що на момент подання позову фактичні шлюбні відносини між подружжям припинено, останнім місцем спільного проживання подружжя є США, де продовжує проживати позивач. За таких обставин відбувається відсилання національного законодавства України до застосування права США у вирішенні спору про

розірвання шлюбу. Водночас правові норми США при вирішенні питання щодо розірвання шлюбу закріплюють колізійну прив'язку до закону суду (*lex fori*), що передбачає застосування законодавства держави, суд якої вирішує справи про розірвання шлюбу, за умови постійного проживання хоча б одного з подружжя на території цієї держави[26, с. 74]. Крім того, Верховний Суд визнав невмотивованими доводи касаційної скарги, що за наслідками цього спору відповідачка буде позбавлена права вирішити спір щодо поділу спільного майна подружжя та інших можливих спорів за її участю як одного з колишнього подружжя. Після розірвання шлюбу заявниця не може бути позбавлена права, на реалізацію якого вона має право незалежно від припинення шлюбу. Постановою Верховного Суду від 24 липня 2020 року рішення Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 25 січня 2019 року та постанову Київського апеляційного суду від 12 грудня 2019 року залишено без змін [12].

Таким чином, припинення шлюбу з іноземцем за законодавством України має такі ж самі наслідки, як і розірвання шлюбу між двома громадянами України, але існують процесуальні проблеми, бо часто іноземець не має змоги бути присутнім під час судового розгляду чи направити свого представника. Також, суд повинен врахувати різницю у правових наслідках розірвання шлюбу в Україні та країні, громадянином якої є друга сторона та звзвити можливі права відповідача порівняно з тим, якби справа розглядалась в суді іншої держави.

Тому при прийнятті рішення про припинення шлюбу суд може надати можливість відповідачеві надіслати свої побажання до поділу майна чи інші зміни в правах подружжя після розлучення у письмовому вигляді з дотриманням всіх юридичних формальностей і якщо законодавство України це дозволяє, то врахувати ці побажання при ухваленні рішення.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В роботі було поставлено та вирішено наступні завдання:

1. Досліджено поняття шлюбу та підстави його припинення згідно цивільного та сімейного законодавства України. Припинення шлюбу внаслідок його розірвання в Україні відбувається двома шляхами: в адміністративному порядку в органах державної реєстрації актів цивільного стану та в суді. При цьому через суд може бути припинення шлюбу через інші причини, наприклад, смерть одного з подружжя, тоді існує інша правова підстава, ніж розірвання, і відповідно наслідки такого припинення є відмінними від наслідків розлучення чи спадкування. Визначено основні концепції забезпечення збалансованості правових наслідків припинення шлюбу для обох членів подружжя, а також розглянуто їх переваги і недоліки в контексті існування додаткових обмежень, як то явність малолітніх дітей, існування шлюбного договору, існування різних поглядів на припинення шлюбу в змішаних шлюбах між громадянами України та іноземцями тощо;

2. Виокремлено правові наслідки припинення шлюбу в залежності від обставин припинення. Окрім типових наслідків, таких, як поділ спільного майна у рівних долях, та вирішення питань про утримання спільних дітей, є спеціальні та неоднозначні наслідки, такі, як утримання вагітної дружини, чи розподіл прав інтелектуальної власності, отриманих спільно під час шлюбу, розподіл неподільного майна чи майна, в якому є частка третіх осіб. Зокрема, неоднозначним наслідком припинення шлюбу внаслідок смерті одного з подружжя є спадкування майна померлого. Тут може виникати ряд нюансів, які як враховані законодавчо (обов'язкова доля спадку іншому членові подружжя навіть при наявності інших спадкоємців, спадкування частки майна дитиною, якщо на час припинення шлюбу жінка була вагітна тощо), так і моментів, які досі не врегульовані і потребують врегулювання шляхом

ухвалення відповідних нормативно-правових актів. Зроблено висновки, що існує багато дискусійних питань стосовно правових наслідків припинення шлюбу і вирішення спірних моментів під час набуття права власності на частку спільного майна, а також виникнення нових прав та обов'язків відносно спільних дітей тощо. Отже, доцільно провести ґрунтовний аналіз судової практики щодо припинення шлюбів з метою визначення питань, які постають у судовому розгляді і залишаються неврегульованими чи полишаються на розсуд судді. Для цього пропонується дослідити судову практику за останні 5 років по припиненню шлюбу та визначенню наслідків цього припинення і виокремити коло проблемних питань, які виникають внаслідок припинення шлюбу. Також доцільно дослідити, чи є практика вирішення аналогічних питань у зарубіжному законодавстві, щоб за можливості запозичити досвід вирішення проблемних моментів і поступово імплементувати його в цивільне та сімейне право України;

3. Проаналізовано практику та наслідки припинення шлюбу у судовому порядку, зокрема процесуальний порядок розгляду справ у цивільному судочинстві. Суд розглядає справу про припинення шлюбу у окремому провадженні (за умови згоди обох сторін) чи у позовному провадженні (за позовом однієї зі сторін). Суд приймає рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що подальше спільне проживання подружжя та збереження шлюбу суперечать інтересам одного з них, інтересам їх дітей, які є істотними. Наслідками припинення шлюбу є втрата статусу подружжя, зміна режиму набутого майна зі спільного на окреме, втрата права спадкування за законом, можливість зміни прізвища на дошлюбне, якщо вона відбувалась при укладенні шлюбу, та ряд інших наслідків, які можуть бути безумовними чи опціональними. Правовими наслідками в залежності від причин, що зумовлюють таке припинення для подружжя є втрата взаємних прав та зобов'язань, визначених законом як таких, що виникають при укладенні шлюбу. При цьому якщо подружжя продовжує проживати разом, може

виникнути питання про фіктивність припинення шлюбу, і тоді зацікавлена сторона чи третя особа може надати позов про визнання розірвання шлюбу фіктивним, а правові наслідки цього припинення відповідно нікчемними. Але на практиці доведення фіктивності припинення шлюбу, а не інших обставин, за яких колишні члени подружжя можуть приживати у одному приміщенні, є досить проблематичним. Правовими наслідками припинення шлюбу майнового характеру можуть бути не тільки поділені між колишніми партнерами права, але й зобов'язання, які виникли під час шлюбу. В цьому випадку суд має взяти до уваги обставини, за яких виникли ці зобов'язання, і розподілити їх між членами подружжя пропорційно отриманих ними часток спільно нажитого майна чи у іншому співвідношенні, якщо для цього є підстави чи добровільна згода колишніх членів подружжя;

4. Досліджено можливості застосування сімейного законодавства при визначенні правових наслідків шлюбу в особливих випадках – при смерті або зникненні безвісті одного з членів подружжя, при перебуванні одного з членів подружжя у місцях позбавлення волі, при розірванні шлюбу з іноземцем чи між іноземцями, що проживають на території України у судах першої інстанції, на апеляційному та касаційному рівнях, а також визначено проблеми та перспективи розвитку сімейного законодавства в сфері припинення шлюбу та визначення наслідків цього правочину. Визначено, що звернення до суду задля визначення прав та обов'язків членів подружжя після припинення шлюбу як інструмент регулювання правових наслідків припинення шлюбу застосовуються у ряді демократичних країн і є дієвим засобом подолання несправедливості при вирішенні майнових та немайнових суперечок колишніх членів родини;

5. Розглянуто особливості судової практики та наслідки припинення шлюбу з іноземцями. Припинення шлюбу з іноземцем за законодавством України тягне такі ж правові наслідки, як і при розірванні шлюбу між двома громадянами України, проте існують процесуальні проблеми, оскільки часто

іноземний партнер не може бути фізично присутнім під час судового розгляду чи направити свого представника, тому суд має врахувати цей аспект, а також різницю у правових наслідках розірвання шлюбу в Україні і країні, громадянином якої є відповідач, і врахувати, що припинення шлюбу за законодавством України може звузити можливі права відповідача порівняно з тим, якби справа розглядалась в суді іншої країни (США, як в розглянутому випадку). Тому при прийнятті рішення про припинення шлюбу суд може надати можливість відповідачеві надіслати свої побажання до поділу майна чи інші зміни в правах подружжя після розлучення у письмовому вигляді з дотриманням всіх юридичних формальностей і якщо законодавство України це дозволяє, то врахувати ці побажання при ухваленні рішення.

На основі проведеної роботи можна зробити такі пропозиції по вдосконаленню сімейного законодавства про шлюб та його припинення:

1. Доповнити ст. 21 СК України, а саме у ч. 1 розширити трактування поняття шлюбу «Шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану, укладений з додержанням порядку і умов, передбачених законодавством, та який породжує взаємні права і обов'язки між подружжям».
2. Внести зміни у ч. 2 ст. 109 СК України, а саме де потребується нотаріальне посвідчення договору, судове рішення є достатньою підставою для визнання договору між батьками про сплату аліментів на дитину.
3. Для вдосконалення розгляду судових справ по припиненню шлюбу та швидкості вирішення майнових та немайнових суперечок між членами подружжя доцільно використовувати матеріали аналогічних справ та користуватись аргументацією, яка була наведена при

винесенні рішення в них як на стадії підготовки судового процесу, так і на стадії формування рішення суду по конкретній справі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛА

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення: 08.11.2021)
2. Про згоду на вступ до шлюбу, шлюбний вік і реєстрації шлюбу : Конвенція ООН 9 грудня 1964 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_242#Text.
3. Сімейний кодекс України: Закон від 10.01.2002 р. № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 08.11.2021)
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 08.11.2021)
5. Цивільно-процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 р. № 1618-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 08.11.2021).
6. Про визнання права приватної власності : постанова Верховного Суду у справі № 6-612цс15 від 01.07.16 р. Ліга: Закон : голов. прав. Портал України.
URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/VS150545.html (дата звернення: 18.11.2021).
7. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення: 08.11.2021)
8. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 01.07.2010 р. № 2398-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2398-17> (дата звернення: 08.11.2021).
9. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 52. Ст. 561.

10. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення: 08.11.2021)

11. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 2007 р. № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text> (дата звернення: 18.11.2021)

12. Постанова Верховного Суду від 31.03.2020, справа №644/6976/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88570585> (дата звернення: 08.11.2021)

13. Постанова Верховного Суду від 24.07.2020, справа № 357/12676/18 (провадження № 61-1549св20). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90591497> (дата звернення: 08.11.2021)

14. Постанова Верховного Суду від 03.12.2020, справа № 456/848/16-ц (провадження № 61-8206св19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93404915> (дата звернення: 08.11.2021)

15. Правила державної реєстрації актів цивільного стану в Україні : затв. наказом М-ва юстиції України від 18.10.2000 р. № 52/5 (у ред. наказу від 24.12.2010 р. № 3307/5). Законодавство України : база даних / Верхов. Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00> (дата звернення: 18.11.2021)

16. Правове регулювання особистих немайнових та майнових відносин між суб'єктами сімейних правовідносин : роз'яснення М-ва юстиції України від 05.07.2011 р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0048323-11>

17. Аналіз деяких питань застосування судами законодавства проправо власності при розгляді цивільних справ : узагальнення Верхов. Суду України. *Taxlink*. URL: https://taxlink.ua/ua/tax_explained/analiz-deyakh-pitan-

zastosuvannya-sudami-zakonodavstva-pro-pravo-vlasnosti-pri-rozglyadi-civilnih-sprav (дата звернення: 11.09.2021).

18. Андреева Н. С. Поняття та ознаки фактичних шлюбних відносин. *Європейські перспективи*. 2014. № 3. С. 177–181.

19. Байрачна М. І. Деякі аспекти майнових прав та обов'язків подружжя. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2019. № 55, т. 1. С. 106–109.

20. Байрачна М. І. Загальна характеристика особистих немайнових прав подружжя. *Право і суспільство*. 2019. № 2, ч. 2. С. 48–52.

21. Басілашвілі М. Б. Деякі питання правового регулювання державної реєстрації шлюбу. *Форум права*. 2017. № 3. С. 5–8.

22. Білик О. О. Питання, пов'язані з розірванням шлюбу, у практиці Європейського суду з прав людини. *Проблеми цивільного, господарського, трудового права та права соціального забезпечення*. 2020. № 6. С. 228-232.

23. Бірюков І. А. До законодавчого визначення поняття шлюбу. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 136–140.

24. Ватрас В. А. Особливості суб'єктного складу подружніх і прирівняних до них правовідносин. *Університетські записки*, 2009. №1(29). С. 65–70.

25. Ватрас В. А., Гринько С. Д. та ін. Міжнародні договори України як джерела сімейного права: поняття, сутність, природа, види та особливості застосування. Актуальні питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів : монографія / за заг. ред. С. Д. Гринько. Хмельницький : Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2016. С. 52–69.

26. Воробець Н. А., Заплітна І. А. Колізійне регулювання укладання та припинення шлюбу у міжнародному приватному праві. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації*. 2020. № 10. С.74-76.

27. Гопанчук В. С., Войтенко Т. В. Омана як відносна підстава недійсності шлюбу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 29. Т. 1. С. 133–136.

28. Грибачова І. П., Зінченко Г. С. Правові наслідки розірвання шлюбу з іноземцем. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 88-90.

29. Грицишина Л. В. Припинення шлюбу шляхом розірвання в сімейному праві України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 6(35). С.34-37.

30. Драгневич Л. Ю. Сутність і ретроспектива становлення та розвитку шлюбно-сімейних відносин в Україні. *Підприємство, господарство і право*. 2002. № 1. С. 40–42.

31. Дутко А. О. Розірвання шлюбу за законодавством України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 801. С. 51–55.

32. Дякович М. М. Припинення шлюбу внаслідок його розірвання за сімейним правом України. *Часопис Київського університету права*. 2019. №1. С. 125-131.

33. Журба О. Поділ майна подружжя: міфи та реальність від AGA Partners. URL: : <https://yur-gazeta.com/golovna/podil-mayna-podruzzhzhyamifi-ta-realnist-vid-aga-partners.html> (дата звернення 19.11.21)

34. Калакура, В. Я. Механізми взаємодії колізійних принципів правового регулювання в міжнародному сімейному праві. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2011. №5(8). С. 98–104.

35. Калакура В. Я. Міжнародне сімейне право: принципи та особливості колізійного і уніфікаційного регулювання: монографія. К .: Алерта, 2017. 434 с.

36. Кириченко Т. С. Припинення шлюбу внаслідок його розірвання за позовом одного з подружжя. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 1. С. 36-39.

37. Киричук А. В., Торгун С. В. До питання аліментних зобов'язань за Сімейним кодексом України. *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку* : зб. тез наук. доп. XVII Міжнар. наук.-практ. конф. мол. учених (25 берез. 2021 р.). Луцьк : Завжди Поруч, 2021. С.162-165.

38. Кожевникова В. О., Самойлов М. О. Іноземні шлюби українських громадян: проблематика та визнання : монографія. Сімферополь : ДІАЙП, 2011. 144 с.

39. Кожевникова В. О. Теоретико-методологічні засади обмеження особистих немайнових та майнових прав суб'єктів сімейних правовідносин : монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. 512 с.

40. Колінько Ц. Фіктивний шлюб: поняття, підстави, наслідки. *Підприємництво, госп-во і право*. 2020. № 7. С. 35-38.

41. Коструба А. В. Юридичні факти в механізмі правоприпинення цивільних відносин : монографія. Київ : Ін Юре, 2014. 370 с.

42. Кохановська О. В. Особисті немайнові права і обов'язки подружжя. *Спогади про Людину, Вченого, Науковця* : (до 60-річчя від Дня народж. проф. І. В. Жилінкової) / за ред. Р. О. Стефанчука. Харків, 2019. С. 126–137.

43. Лаптева М. І. Категорії «шлюб» та «фактичні шлюбні відносини» у сімейному праві. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав* : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Ч. Н. Азімова (19 груд. 2018 р., Харків). Харків, 2018. С. 306–309.

44. Левківський Б. Проблеми законодавчого регулювання реєстрації шлюбу та пов'язаних з реєстрацією правовідносин. *Юридичні науки*. 2011. № 87. С. 63–66.

45. Липець Л. В. Врегулювання шлюбних та подібних відносин законом і договором : монографія. Київ : 2013. 192 с.

46. Литвиненко Л. Ю. Реєстрація шлюбу громадян України з іноземцями. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 11. С. 26–28.

47. Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин : дис. ... д-ра юрид. наук. : 12.00.03 / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2018. 411 с.

48. Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин : монографія. Харків : Право, 2017. 392 с.

49. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / С. Б. Булеца, Ю. Ф. Іванов та ін. Київ : Професіонал, 2011. 428 с.

50. Онишко О. Б. Сімейний союз: вітчизняний та зарубіжний досвід правового регулювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. № 4. Т. 1. С. 149–152

51. Пилипенко Ю. О. Особливості права на утримання у фактичному шлюбі. *Дев'ять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (17 трав. 2019 р., м. Одеса). Одеса, 2019. С. 226–229.

52. Пономаренко О. М. Припинення аліментного договору з підстав, які не пов'язані з його розірванням: деякі проблеми теорії та практики. *Дев'ять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (17 трав. 2019 р., м. Одеса). Одеса, 2019. С. 222–226.

53. Пономаренко О. М. Проблеми нормативного визначення вимог до сторін аліментного договору. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна (24 трав. 2019 р., м. Харків). Харків, 2019. С. 186–191.

54. Пряміцин В. Ю. Особливості укладення шлюбного договору в Україні та США: переваги й недоліки. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 1. С. 45-50.

55. Ревуцька І.Е. Поняття шлюбу в теорії сімейного права та за законодавством України і країн-членів ЄС: сучасні тенденції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 27. С. 64-68.

56. Резникова В. І. Правова природа шлюбу. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2011. Вип. 2. С. 87-93.
57. Розгон О. В. Доцільність уніфікації та гармонізації колізійних норм у міжнародному сімейному праві. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 16. С. 61–69.
58. Розгон О. В. Припинення шлюбу в разі його розірвання та визнання фіктивним: відмінності між правовими наслідками на прикладах судової практики. *Вісник Національної асоціації адвокатів України*. 2018. № 9 (46). С. 25-35
59. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підручник. Київ : Правова єдність, 2009. 500 с.
60. Сафончик О. І. Визначення та підстави припинення шлюбу за законодавством України. *Часопис цивілістики*. 2017. № 25. С. 4-8.
61. Сафончик О. І. Відмінності припинення шлюбу від визнання його недійсним за законодавством України. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 494-496.
62. Сафончик О. І. До питань майнових правовідносин чоловіка та дружини у разі припинення шлюбно-сімейних правовідносин. *Національний юридический журнал: теорія и практика*. 2017. № 2. С. 132-134.
63. Сафончик О. І. Питання шлюбно-сімейних правовідносин на шляху до євроінтеграції. *Visegrad Journal of Human Rights*. 2017. № 1. С. 107–110.
64. Сімейне право України: підручник / Л. М. Баранова та ін.; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Жилінкової. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 239 с.
65. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підручник. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

66. Скіченко А. Особливості розгляду судом справ про захист особистих немайнових прав подружжя. *Підприємництво, господарство і право*. 2012. №8. С. 67–72.

67. Скіченко А. Формування законодавства України про особисті немайнові права подружжя. *Митна справа*. 2012. №5. Ч. 2. Кн. 2. С. 210–215.

68. Спектор О. М. Розірвання шлюбу у порядку позовного провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 58–64.

69. Стефанчук М. О. Окремі аспекти адаптації українського законодавства в сфері шлюбних відносин до стандартів ЄС: проблеми термінології та особливості законодавчого закріплення. *Eurasian Academic Research Journal Multilanguage Science Journal*. 2017. № 5 (11). С. 73–81.

70. Фолошня Д. І. До питання про визначення правових категорій «че» та «члени сім'ї». *Від засад римського права до принципів приватного права ЄС: матеріали круглого столу* (м. Одеса, 29 трав. 2015 р.). Одеса: Фенікс, 2015. С. 79–82.